

УДК 347.471.031:622(497.11)“06/14”

CERIF: H 300, S 100

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_21104A

Др Андреја КАТАНЧЕВИЋ*

ЛЕМШАТ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ПРАВА

Тема овог рада је институт уговора о лемшату у српском средњовековном праву. Посебна пажња је посвећена одговору на питања како је изгледао тај институт у Србији, колики је обим трансплантације из саског права у тој материји, односно у којој мери су српске норме оригиналне, те ко су ленхавари, који се јављају као странка у посебној врсти лемшата.

Резултати показују да је српски лемшат био уговор о уступању дела у рударском ортаклуку, а да су ленхавари били врста квалификованих рудара који су такав уговор закључивали под посебним условима. Такође се може закључити да је рударско право у тој области у средњовековној Србији изградило бројна аутохтона решења.

Примењени методи су језичко, системско и историјско тумачење Законика о рудницима деспота Стефана, као и упоредни метод, примењен на тај правни споменик, и временски блиске кодификације саског рударског права.

Кључне речи: *Лемшат. – Lehenschaft. – Ленхавар. – Рударски ортаклук. – Рударско право.*

---

* Ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, katancevic@ius.bg.ac.rs.

1. УВОД

У српској правној историји се често срећу примери рецепције норми и института из других правних система. Знатно су малобројнији случајеви преузимања из српског у страну право. Сасвим су ретки транспланти у оба смера, односно прво у српски правни систем, а затим из њега у неки страни. Средњовековно рударско право је несумњиво један од таквих.

Српско средњовековно рударство се везује за долазак Саса средином XIII века, за владе краља Стефана Уроша I (1243–1276). Они су донели не само технологију откопавања руде и топљења метала већ и норме рударског права, које су вероватно биле неписане. У изворима нема помена повеља које су издате Сасима приликом њиховог досељавања у Србију. Не постоје ни извори саског рударског права ван Србије за које се поуздано може тврдити да су старији од те сеобе. О томе како су изгледали саски рударски институти може се закључити из упоредне анализе кодификација из XIII и XIV века¹:

- повеље краља Беле IV Арпадовића (1235–1270) Банској Шћавници (нем. *Schemnitz*, *Schebnitz*; мађ. *Selmecbánya*; слов. *Banská Štiavnica*, данашња Словачка Република);
- повеље Вацлава I Пшемисловића (1230–1253) Јихлави (нем. *Iglau*; чеш. *Jihlava*, данашња Чешка Република) из средине XIII века;
- повеље Вацлава II Пшемисловића (1278–1305) Кутној Хори (нем. *Kuttenberg*; чеш. *Kutná Hora*, данашња Чешка Република), из око 1300. године, познатој као *Jus regale montanorum*;
- рударског права Фрајберга (нем. *Freiberg*, данашња Савезна Република Немачка), које је сачувано у преписима из 1307. (Старије фрајбершко рударско право) и 1346. године (Млађе фрајбершко рударско право).

Према расположивим подацима, рударски обичаји су у Србији кодификовани век и по после саске сеобе, за време владавине деспота Стефана Лазаревића (1389–1427). То је учињено за потребе Новог Брда, најважнијег рударског места средњовековне Србије. Новобрдско рудар-

---

¹ Куриозитет је да су оне донете пре епидемије куге у XIV веку. С друге стране, српска кодификација рударског права настала је неколико деценије после епидемије. Нема довољно извора да би могао да се одреди обим утицаја куге на српско рударство, али је морало бити некаквог, макар и посредног утицаја.

ско право (о времену доношења Катанчевић 2016, 221–234), познато и као Законик о рудницима деспота Стефана, сачувано је у два откривена преписа, ћириличном из XVI (Радојчић 1962) и латиничном из XVII века (Ђирковић 2005).

После пада Србије отомански султани су се трудили да се настави производња у њеним рудницима. Са тим циљем су у другој половини XV и првој половини XVI века донели низ прописа о рударству (Spaħo 1913; Beldiceanu 1964, 243–254, 257–268, 316–323, 354–363; Rizaj 1968, 199–256). У њима је очигледан велики утицај српског права јер не само да се употребљавају српски и претходно посрбљени немачки термини, већ су и многе правне норме само преводи одредаба новобрдског права. Отоманска легислатива је сведочанство импресивног пута који су за око три века прошле саске рударске норме и терминологија од Саксоније до централног Балкана, кроз неколико правних система. Та вишеструка рецепција није увек била пуко преписивање. Неки правни институти су тако претрпели знатну трансформацију. На пример, урбарари су у Чешкој били закупци регалних прихода (што су у Србији били цариници), у Србији органи са посебним надлежностима, а у Отоманском царству геометри (Катанчевић 2020а).

Један од важних института у српском рударском праву био је и лемшат. О његовом значају говори учесталост норми којима се уређује. Од педесет три члана ћириличног преписа који се односе на рударско право, у њих пет се помиње лемшат, а у латиничном шест од четрдесет пет.² У кутенбершком праву, које прати институциону систематику и најобимније је од поменутих споменика, лемшати (лат. *concessiones*, чеш. *lénšaftu*) регулишу се на почетку треће књиге, „...*quarum cura inter ceteras regni nostri sollicitudines pluribus noctibus nos reddit insompnes*“³ јер, како се каже, због њих долази до многих спорова (III, I, рг; Јирећек 1867, 346). Њима је посвећено првих пет глава те књиге, а следи им купопродаја.

Израчувања тог института чине изазовним и његове дефиниције које су се до сад јављале у литератури на српском језику. Тако га је Фехим Спахо, приликом објављивања текста и превода турских зако-

² Осим у одредбама Законика о рудницима које су цитиране у овом раду, лемшат се помиње и у члану 25 и 39 ћириличног и глави 20 и 35 латиничног преписа. Ту се уређује стицање својине над опремом затеченом у руднику и институт заступања. Те одредбе неће бити разматране јер њихово тумачење није од значаја за одговарање на питања постављена у раду.

³ Превод: „о којима старање, између осталог из нашег краљевства, нама многим ноћима узрокује бесане бриге“.

на 1913. године, дефинисао као „dio rudnika koji bi gewerkovi (varkovi) izdavali drugim, da ga izrađuju, a da njima daju jedan dio prihoda“ (1913, 175). Скарић каже да је то „посао око копања руде, кога једноме варку ради други најмљени човјек за награду, која износи један дио ископане руде, како се погоде“ (1939, 99). Радојчић (1962, 77–78) у свом издању ћириличног преписа, доста опрезно, термин не дефинише већ прво говори о његовој средњевисоконемачкој етимологији, те цитира делове немачких речника: „*lêhenschaft; lehn; lêhenschafter, lêhner stm. plur. concessores, verleiher einer lêhenschaft*“ (Lexer 1940, 124); „*Lehenschaft f. 3) im bergbau bezeichnet lehenschaft dasjenige vertragsverhältnis, wonach ein bergwerksbesitzer sein bergwerk oder einen theil desselben auf eine gewisse zeit und gegen einen vereinbarten antheil am gewinne zum abbau überlässt; ferner die genossenschaft der ein bergwerk in dieser weise übernehmenden bergarbeiter; das bergwerk oder der feldestheil, die so zum abbau überlassen sind; ein bergwerkseigenthum (bergwerk, stollen) überhaupt; endlich die genossenschaft der bei einem bergwerk als eigenlehner beteiligten personen*“ (Grimm, Grimm 1885, 542 према Veith 1871, 323). Радојчић даље наводи и одредбу III,1,2 *Juris regalis montanorum*: „*Jure autem montanorum concessio (lehenschaft) est de persona pro quota parte lucri concesse rei translatio aliam in personam*“ (Zycha 1900, 168). Како се види, ни у Фајтовом ни у речнику браће Грим, као ни у кутенбершком праву нема помена о закупу у контексту лемшата. Беговић (1971, 33–36) и Биљана Марковић (1985, 16, 46, 47) ипак сматрају да је лемшат једноставно закуп. Сима Ћирковић у издању латиничног преписа новобрдског права каже да је то „препуштање делова од стране гварка другом раднику или радницима под одређеним условима“, избегавајући да употреби реч закуп (Ћирковић 2005, 33). Та објашњења су донекле противречна, а налазе се у радовима који су у целини посвећени или појединим преписима нормативних текстова или српском рударском праву уопште. Посебних студија о лемшату нема. То оправдава настанак оваквог чланка. Због задатог формата у његовом фокусу ће бити само српско право, а не и његова каснија рецепција у Отоманском царству.

2. ЛЕМШАТ СА ОРТАЦИМА

Како је рударство била уносна али и ризична делатност великих трошкова⁴, било је уобичајено да откопавање врши ортаклук. Тако су

---

⁴ Нарочито су велики могли бити почетни трошкови. Копање је могло да траје годинама пре него што би била пронађена руда (Ћирковић 2002, 79).

се ризик и трошкови делили на више ортака, који су називани гварци. Прва одредба новобрдског права која се односи на лемшат је она којом се уређује тај уговор међу ортацима (гварцима) у рударском ортаклуку. Како се текстови ћириличног и латиничног преписа донекле разликују, они ће бити наведени упоредо. То ће олакшати њихов преглед и тумачење.

16. Закон ѡ лемшатехъ:~

Ако гваркъ гваркоу поусти дѣловѣ оу лем^сшатъ за рокъ· да се не соу волни потворити до рока· ако би се и много роудѣ нашло или нимало али кѣда запише и поусти дѣловѣ оу лем^сшатъ· да запише оу оур^сбарарскы тетрагъ· и белегъ царинички, да се ед^снь другомоу не потвори:~⁵ (Радојчић 1962, 41)

Glava 10.

A za lēmšat: ako gvark gvarku pusti dēlove u lēmšat za rok, da sē nesu volni potvoriti do roka ako se bi mnogo rude našlo ili malo, ili kad pusti dēlove u lēmšat da zapiše urbararsky tetrag.

Glava 11.

Ako li pusti gvark gvarku dēlove u zapis s' bez niedne plate, liho za paunan'e i što mu da Bog, za toy trebē kniga megju nimi i svēdočba da sē zapiše vrbarara i belēg car'nsky da se edin drugomu ne potvori.⁶ (Ђирковић 2005, 22)

Као што се може видети, лемшат је ту уговор којим се уступа ортачки део. Закључивао се на одређено време. Није се могао раскинути због промењених околности.⁷ Наиме, за време трајања лемшата у руднику је могла да буде пронађена руда, промењена количина руде која се откопавала или потпуно исцрпљена на том месту. Ништа од тога не би могло да утиче на обавезе уговорних страна. Донекле сличну одредбу садржи повеља Беле IV Арпадовића (12; *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*

⁵ Превод: „16. Закон о лемшатама: Ако гварк гварку пусти делове у лемшат за рок, да се не могу потворити до рока, ако би се много руде нашло или нимало, али када запише и пусти делове у лемшат, да запише у урбарарски тетраг и белег царинички – да се један другоме не потвори“ (Марковић 1985, 16, 17).

⁶ Превод: „Глава 10. А о лемшату. Ако гварк гварку пусти делове у лемшат до одређеног рока, да им није дозвољено да раскину договор пре истека рока, ако би се много руде нашло или мало. Кад пусти делове у лемшат да се запише у урбарареву књигу. Глава 11. Ако би пустио гварк гварку делове, да се запише, без икаквог плаћања, само за паунање и што му Бог да, за то треба књига међу њима и сведочење урбарара и белег царински, да се један другом не изневери“ (Ђирковић 2005, 43).

⁷ Беговић (1971, 35) каже да је такав раскид био могућ „у случају непремостивих тешкоћа“ те „ако због тих околности прети опасност по живот и здравље рудара“. Међутим, он не наводи извор у коме то пише.

1862, 224). Међутим, док у српском праву нема изузетака од тог правила, дотле се он предвиђа у наставку текста поменутог угарског правног споменика, али и у кутенбершком праву (III, III; Jireček 1867, 354)

Уговор је могао бити закључен између ортака тако да се оном ко даје у лемшат накнада плаћа или не. Уколико би давалац у лемшат свој део привремено уступио ортаку без накнаде, то ипак не би увек било добродручно из неколико разлога. Прво, лукративност није спојива са ортаклуком. Друго, уступање удела не значи само уступање добити већ и трошкова. Не треба заборавити да је у пракси могло да се догоди да трошкови годинама буду високи, а да добити нема.⁸ Такво уступање ортакског дела, са накнадом или без накнаде, не може се једноставно изједначити са закупом, чији је битан елемент закупнина, а где закуподавац одговара за особине предмета закупа.

Према језичком и системском тумачењу у контексту одредбе о лемшату са ленхаваром (види ниже), изгледа да за привремено уступање дела једном ортаку није била потребна сагласност осталих. С друге стране, био је неопходан упис у посебну евиденцију, коју су водили урбарари и која ја имала улогу сличну данашњим јавним исправама те носила претпоставку тачности (Катанчевић 2020а, 271–274). Међутим, у цариничку евиденцију (Катанчевић 2020б, 266–267) уписивало се само уступање ортакског дела без накнаде. Ђирковић сматра да се ту трајно уступа део и „прималац постаје власник делова“ (2005, 57). Он не наводи аргументе за такво тумачење, које значајно одступа и од језичког и од системског. Пре ће бити да је упис у цариничку евиденцију био обавезан због тога што давалац у лемшат у том случају не би учествовао у приходима (вероватно делу ископане руде) те не би био обвезник плаћања урбора, односно регалног прихода од руде, чије је убирање владар препуштао царинику (Катанчевић 2020б, 258–261). Дакле, требало је унапред утврдити да тада обавезу да плаћа урбор има само прималац, али не и давалац у лемшат.

Сличан пропис постоји и у шемничком праву: 15 *Von lehnschefftnn Nyemant man (mag) eines anndern tail vorleihnn⁹ wider seinen willenn. Ist oder, das mon vorleihnn wil, in einer Czech oder in einem Stolln, so sol der*

⁸ Кутенбершко право објашњава разлоге због којих неко даје у лемшат: „*quod difficile sit eis totum excolere suis sumptibus et expensis*“ (III, I, 1; Jireček 1867, 347, 348). Превод: „јер би њима било тешко да копају цео (рудник) подносећи сами трошкове и издатке“.

⁹ Интересантно је да се у том извору за „дати у лемшат“ користи глагол *verleihn*, односно *verleihen*, који се у савременом немачком употребљава у значењу „дати на послугу“, односно „дати на бесплатно коришћење“.

*Perckmaister den Gewerckenn zwsammen auf den perg gepietn auf einen gewissn tag; vnd das dann also verliehnn wirt, vnd vorschribn, das hat kraft*¹⁰ (*Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 225). Тако стилизовану одредбу садржи и фрајбершко право (A 15, B 30; *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 282, 296), али оно на том месту не употребљава реч лемшат (*lehenschaft, lehnschefft*). Према кутенбершком праву било је довољно присуство само једног гварка и једног сведока (III, I, 18; Јирећек 1867, 352)

У тим правним споменицима може се прочитаи да је и тамо била предвиђена обавеза уписивања уговора о лемшату у одређену евиденцију и да он није могао да се предузме без те одговарајуће форме. Та сличност указује на заједничко порекло српског, саксонског и угарског лемшата. Међутим, српско право не налази за потребно да пропише да „нико не може део другог да уступи на коришћење против његове воље“. Изгледа да је таква норма у Новом Брду била непотребна јер се из текста Законика види да гварк може да даје само своје делове у лемшат. Даље, док угарско и саксонско право прописују да се део даје на коришћење тако што старешина и ортаци дођу одређеног дана у рудник, у српском праву изгледа није било потребно да се уговор закључује у самом руднику.

Специфичност српског права је и у томе што се ортаку могао уступати део у лемшат без питања осталих ортака, а ленхавару само уз сагласност свих. У угарском и саксонском праву за давање у лемшат била је потребна сагласност већине ортака (*Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 225; *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 282, 296), без обзира на то коме се даје. Кутенбершко право садржи знатно развијенији институт лемшата и познаје његове различите врсте, које не одговарају увек онима из српског права (тамо их има пет, а у српском праву две). У партикуларним концесијама, када се у лемшат даје само део рудника, у Кутенбергу је постојала обавеза да се о престанку ортаклука обавесте остали ортаци како би могли да траже накнаду евентуалне штете. Не тражи се и њихова сагласност пре закључења тог уговора (III, IV; Јирећек 1867, 354).

Из свега реченог чини се да је непрецизна Спахова дефиниција према којој гварци дају у лемшат другима „dio rudnika... da ga izgrađuju, a da njima дају jedan dio prihoda“, јер прималац у лемшат не мора има-

¹⁰ Превод: „О лемшатима. Нико не може део другог да уступи на коришћење против његове воље. Уколико се жели уступити на коришћење (део) у једном руднику или штолни, старешина треба да гварке окупи одређеног дана у руднику и да тада буде уступљен на коришћење и записан. То има правну снагу.“

ти такву обавезу. Није увек реч ни о уговору према коме се „други најмљени човјек за награду“ обавезује да ради у туђем руднику, како пише Скарић. Тешко би се могло рећи и да је то уговор о закупу, како га називају Беговић и Марковић, јер је уступање могуће и без „закупнице“. На крају, у овом типу лемшата нема „препуштање делова од стране гварка другом раднику или радницима“, како држи Ћирковић, јер се део препушта ортаку. По свој прилици, то је био посебан уговор којим се привремено препуштао ортачки део другоме.

3. ЛЕМШАТ СА ЛЕНХАВАРОМ

Као и за појам лемшата, у литератури на српском постоје различита одређења термина *ленхавар*. Тако Спахо каже да је то „онај, кому *gewerkovi* дају *lehenschaft* („*lemšat*“)“ (1913, 181). За Скарића је он „човјек, који од варка узима у лемшат његов дио рудног поља“ (1939, 99). Радојчић (1962, 78) још једном не даје своју дефиницију већ цитира делове речника браће Грим и *Iuris regalis montanorum*, у којима се не помиње закупац: „*ein häuer, welcher von einer gewerkschaft deren grube oder einen theil des grubenfeldes auf eine bestimmte zeit und gegen einen vereinbarten antheil am gewinn zum bau überlassen erhalten hat. auch ein häuer, welcher als lohn einen bestimmten theil der von ihm gewonnenen erze erhält*“ (Grimm, Grimm VI 1885, 540 према Veith 1871, 268); „*Sunt postea coloni principales, qui vulgariter gewerken dicuntur, et secundarii et tercii et deinceps, qui vulgariter lehenhewer dicuntur*“ (I, I, 3; Zycha 1900, 44). Беговић ленхавара сматра закупцем (1971, 33). За Биљану Марковић, то је „закупац који је организовао рударску експлоатацију“ (1985, 16), а за Симу Ћирковића радници „који приме делове под условима предвиђеним за лемшат. За време док траје погодба они имају права и обавезе гварка“ (2005, 33).

У Законику о рудницима деспота Стефана постоје две одредбе у латиничном и три у ћириличном препису у којима се помињу ленхавари:

19.

а бѣзь оупроса гварсѣкога да не вол^снь гварсѣкъ дрѣжати лем^сшатъ с лен^схавари. ере ако би га до послѣ изнашли гварци. крїюкїи дѣловѣ с лѣнхавари. лем^сшатъ да моу платѣ встали гварци що є спен^сжа. а да м8 оуз-моу шноуи користъ за свех:~¹¹
(Радојчић 1962, 43, 44)

Glava 14.

A bez uprosa svěh gvark da ne vol'n edin gvark dr'xati lemšat s lēmhavari. Erě ako bi ga posle našli ěre e krijuki ima děo, da mu plate ostali gvarci što e spenxa, a da mu uzmu onuy korist za svěh.¹²

(Ћирковић 2005, 22)

31. У записоу рѣпноу:~

Рѣпоу кою соу павнали и записали гварци· из доходка ленхаваромь· да єст вьсь жам^скошь ленхавар^сскы· тък^смо да гледаю гварци выше реченни доход^скъ· за тои да имь дадѣ книгѣ гварци до рока шны рѣпоу да не вставе· нехо що гoderъ хи сретє да работаю· и роудѣ да си ищоу, како и сваки гварци ере сѣ шни гварци до рѣка:~

32. У припѣщєню законъ·

Аколи би шны кога припустили шт гвар^скъ· или инога кога чловѣка да ихъ помага· а да павнаю ш нимь· слободно є свакомоу дрѣговати ш нимь· ни шт кога речъ да не имаю· аколи би шны записници рѣпѣ издали· или прономію оучинили· да се вбъсєчє низ шаибноу на три, сежни:~¹³

(Радојчић 1962, 45, 46)

Glava 28.

Rupu koju bi zapisali gvarci iz dohotka len'hvarom da e vas xamkošt lenhavarasky, kromě da glědaju gvarci urečenij dohod'k. Za toj da im dadu knigu ot svoe ruke, svědočbom potlě da nesu volni potvoriti gvarci do roka, ni oni rupu ostaviti, što gode hi srete, nego da rabotaju i da rudu ištu do roka kako svaki gvark ere su oni do roka gvarci. I ako bi hotěli koga pripustiti ot gvark ili inogo čl(o)v(e)ka da ih pomaga ili da pauna š nimi, slobodno mu svakomu drugovati š nimi, ni ot koga rěči da ne ima.

Ako li bi oni zapisnici rupu izdali ili pronovliju ućinili, da se obsěče niz šaibnu.¹⁴

(Ћирковић 2005, 25)

¹¹ Превод: „19. А без питања гварачкога да не може гварк држати лемшат с ленхаварима, јер ако би га после ухватили гварци кријући делове с ленхаварима, лемшат да му плате што је спенжа, а да му узму ону корист за све“ (Марковић 1985, 16).

¹² Превод: „Глава 14. А без питања свих гварака да не може један гварк имати лемшат с ленхаварима. А ако би га касније нашли да је кријући имао део, да му плате остали гварци што је потрошио, а да му добит узму за све“ (Ћирковић 2005, 43).

¹³ Превод: „31. О запису рупном: За рупу коју су паунали и записали гварци за доходак ленхаварима, да буде сав жамкошт ленхаварски, само да гледају гварци више речени доходак, за то да им дају књигу гварци; до рока они рупу да не оставе, него што год им се догоди, да раде и руду да траже, као и сваки гварци, јер су они гварци до рока. 32. О припуштању закон: Ако ли би они кога припустили или од гварака или другога кога човека да им помаже, а да паунају с њим, слободно је свакоме друговати с њим, ни од кога реч да немају; ако ли би они записници рупу издали или прономију учинили, да се одсеку низ шајбну на три сежња“ (Марковић 1985, 18).

Прво се прописује да ниједан ортак (гварк) не може да уступи део ленхавару без питања, односно сагласности осталих гварака. Уколико би се то ипак догодило и ленхавар тајно од других ортака копао руду те на тај начин остварио корист, онда би ортаци имали право да ту корист међусобно поделе. Они би тада имали обавезу и да носе трошкове које је ленхавар поднео. С друге стране, према општим правилима, код лемшата са ленхаварима, они су дужни да носе трошак копања, а гварци учествују само у деоби добити. Било је неопходно такав уговор сачинити у писаној форми. Као и у случају лемшата са гварком, ни лемшат са ленхаваром није било могуће раскинути, што је вероватно била последица непредвидљивости копања руде. Законик о рудницима дефинише ленхавара као „гварка/ортака до одређеног рока“. Узимајући у обзир такво објашњење, потребну сагласност свих гварака да би ленхавар то постао и деобу користи између свих гварака, чини се да ту није уступан ортакчи део (како тврде Спахо и Ћирковић) већ је пре даван цео рудник у лемшат на одређени рок, односно до привременог проширења ортаклука и на ленхавара.

Ленхавари су били слободни да било коме допусте да „им помаже“ и да ради са њима у руднику, било да је ортак или треће лице. Фрајбершко право, на пример, предвиђа да онај ко узме део рудника у лемшат може у њега послати копаче, те да му се то не може забранити (В 31, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 297). Међутим, тамо је прималац у лемшат било ко, а у новобрдском праву је то у том случају ленхавар.

„Записници“ који би „издали“ рудник или учинили „прономију“ (безакоње) били би кажњавани смртном казном, која би се извршавала у руднику. Под записницима се ту могу подразумевати или даваоци у лемшат или ленхавари, те се из тих правила не може закључити на кога се односе. Међутим, уколико се примени системско тумачење у контексту члана 25 ћириличног и главе 20 латиничног преписа (види ниже), јасно је да су „записници“ ленхавари (Ћирковић 2005, 64). То чини донекле одређенијом радњу деликта, који би могли да учине ко-

---

¹⁴ Превод: „Рупу коју би записали гварци ленхаварима да учествују у доходу, да је сав жамкошт ленхаварски, гварци само да гледају уговорени доходак. О томе да им даду исправу од своје руке као сведоџбу да после гварци не могу показити пре рока, нити ону рупу оставити, него што год да их задеси, да работају и руду ишту до рока као сваки гварк. Јер они и јесу гварци док не истекне рок. И ако би хтели припустити себи неког од гварака или другог човека да им помаже и пауна с њима, сваком је слободно да буде у дружини с њима и нико им не може приговорити. Ако ли би они који су записали рупу издали или како безакоње учинили да се обсече низ шајбну“ (Ћирковић 2005, 46).

пачи у руднику, а кажњавао се смртном казном. По свој прилици, то се односило на некакав тип крађе (можда проневере или утаје) ископане руде, односно о деликтима који су описани у кутенбершком праву (III, I, 6; Jireček 1867, 348).

Из реченог следи да ленхавари нису закупци, како тврде Беговић и Марковић, јер лемшат није закуп. Они узимају делове од ортака у лемшат, како сматра Спахо, али нису сви који то чине ленхавари јер се лемшат може дати и гварцима, који не морају бити рудари. Ленхавари јесу радници, како их је дефинисао Ћирковић, али они су пре свега рудари, чији назив долази од немачке речи *der Häuer* (рудар). Да проблем њиховог дефинисања буде сложенији, српски средњовековни назив за рудара је рупник (*роупник* или једноставно *работник*) и није изведен из те немачке речи. Дакле, ленхавари су били посебна врста рудара.

Фајт у свом речнику каже да је *Häuer* „*ein Bergarbeiter, welcher die Arbeiten auf dem Gestein verrichtet*“ (Veith 1871, 267), односно „радник у руднику, који изводи радове на стени“. *Lehenhäuer* је термин који се среће и у другим законским споменицима насталим из саских рударских обичаја. У шемничком праву *lehnheier* је онај који ради у „*ertstickte und ertrwnkene zechen*“ (II, 6, 7; *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 224).¹⁵ Кутенбершко право каже да су *lénhavéři*, односно *laneonarii* „*sectores multa inutilia montana assiduo suo labore ac modicis expensis faciunt fructuosa*“¹⁶ (III, I, 10; Jireček 350).¹⁷ Према свему судећи, српски ленхавари су били рудари посебне врсте. Вероватно су то били стручњаци који су могли да уклањају препреке које се нађу на путу откопавању руде (нпр. стене веће чврстоће), али њихово ангажовање није било увек неопходно. У прилог томе говори немогућност да раскину уговор због промењених околности већ су били дужни да раде „*що годеръ хи срете*“ и изричита забрана да присвоје (за себе или гварка који их је ангажовао тајно од осталих) део ископане руде до које не би могли да дођу остали рудари. Када би настала потреба за стручним радом ленхавара, они би били ангажовани, сами сносили трошкове копања, али учествовали у деоби добити, као ортаци, пошто су били ортаци до протека рока.

¹⁵ Слично у јихлавском праву (IV, 2–3; Jireček 1867, 117).

¹⁶ Превод: „секачи (који) својим непрестаним радом, уз мале трошкове, многе бескорисне руднике чине плодноносним“.

¹⁷ Фрајбершко право помиње случај када један рудар позове другог човека да копа заједно с њим, али уговор и однос између њих не назива лемшатом (14, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 271).

4. ЗАКЉУЧАК

Средњовековно рударско право је један од ретких примера двосмерне трансплантације у српској правној историји. Оно је из саских обичаја реципирано у Србију, а затим из ње у правни систем Отоманског царства. Многи од института који су прешли такав пут у српском праву доживели су значајан развој и трансформацију. Један од најважнијих је лемшат. Тај уговор је представљао привремено уступање ортакког дела у руднику. Постојале су две врсте: уступање дела једног ортака другом и пријем ленховара у ортаклук. У другом случају се радило о специјализованом рудару, за чијим радом се повремено јављала потреба. Он сам сноси трошкове свог рада, али учествује у добити као ортак.

Иако је и назив уговора и основне обавезе уговорних страна презет из саског рударског права, лемшат Законика о рудницима показује знатне специфичности. Прво, у српском праву нема бројних норми које се јављају у другим кодификацијама саског рударског права из XIII и XIV века. Друго, постоје значајне разлике српске у односу на остале кодификације (потпуна забрана раскида због промењених околности, могућност да се ортаку уступи део у лемшат без питања осталих ортака, а ленховару само уз сагласност свих итд.). Те особености указују на чињеницу да је лемшат у српској средини претрпео знатне измене у односу на саске обичаје из којих је настао.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Беговић, Мехмед. 1971. Рударска баштина у Србији у XV и XVI веку. *Глас САНУ* 280: 1–66.
- [2] Beldiceanu, Nicoarǎ. 1964. *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque nationale à Paris*. Vol. 2. *Règlements miniers 1390–1512*. Paris: Mouton et Co.
- [3] *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. 1862. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akademiai.
- [4] Ћирковић, Сима. 2002. Предузетништво и рударско право. *Старо српско рударство*. Београд: Вукова задужбина – Нови Сад: Прометеј.
- [5] Ћирковић, Сима. *Латинички препис Рударског законика деспота Стефана Лазаревића: увод, текст, превод и коментари*. Београд 2005.

- [6] Ermisch, Hubert. 1886. *Urkundenbuch der Stadt Freiberg in Sachsen*. Vol. 2. *Bergbau, Bergrecht, Münze*. Leipzig: Giesecke & Devrient.
- [7] Grimm, Jacob, Wilhelm Grimm. 1885. *Deutsches Wörterbuch*. Vol. 6. Leipzig: Hirzel Verlag.
- [8] Jireček, Hermenegild. 1867. *Codex juris bohemicus*. Vol. I. Prag: I. L. Kober.
- [9] Катанчевић, Андреја. 2016. Датирање Законика о рудницима деспота Стефана и садржина његовог ћириличног преписа. *Српска политичка мисао* 1: 221–237.
- [10] Катанчевић, Андреја. 2020а. Институт урбарара у средњовековној Србији. *Баштина* 51: 263–279.
- [11] Катанчевић, Андреја. 2020б. Закуп царина у средњовековној Србији. 253–268. *Νομοφύλαξ. Зборник радова у част Срђана Шаркића*, ур. Тамара Илић, Марко Божић. Београд: Правни факултет Универзитета Унион у Београду, ЈП „Службени гласник“.
- [12] Lexer, Matthias. 1940. *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. Stuttgart: Hirzel Verlag.
- [13] Марковић, Биљана. 1985. *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића: превод и правноисторијска студија*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- [14] Радојчић, Никола. 1962. *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*. Београд: Научно дело.
- [15] Rizaj, Skender. 1968. *Rudarstvo Kosova i susednih krajeva od XV do XVII veka*. Priština: Zajednica naučnih ustanova Kosova i Metohije.
- [16] Скарић, Владислав. 1939. *Старо рударско право и техника у Србији и Босни*. Београд: Српска краљевска академија.
- [17] Spaho, Fehim. 1913. Turski rudarski zakoni. *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 25: 1–194.
- [18] Veith, Heinrich. 1871. *Deutsches Bergwörterbuch mit Belegen*. Vol. 1.2. Breslau: Verlag von Wilh. Gottl. Korn.
- [19] Zycha, Adolf. 1900. *Das böhmische bergrecht des mittelalters auf grundlage des bergrechts von Iglau*. Vol. II. *Die Geschichte des Iglauer Bergrechts und die böhmische Bergwerksverfassung*. Berlin: Verlag von Franz Vahlen.

Andreja KATANČEVIĆ, PhD

Associate Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

LEMŠAT OF SERBIAN MEDIEVAL LAW

Summary

The topic of this article is the contract of *lemšat* (*Lehenschaft*) in Serbian medieval mining law. The author discusses the details of this legal and social institution in medieval Serbia by answering the following two questions: What was the scale of transplantation of Saxon law, i.e., how original were the Serbian rules? Who were the *lenhavars* – the contractors in a special type of *lemšat*?

The results of the investigation show that Serbian *lemšat* was a contract of the temporary lease of a share in a mining partnership and that the *lenhavars* were qualified miners, whose employment was occasionally necessary. The results also show that Serbian medieval mining law contained numerous original legal solutions.

The applied methods are linguistic, systemic and historical interpretation of the Mining Code of Despot Stefan, as well as the comparative method.

Key words: *Lemšat. – Lehenschaft. – Lehenhäuer. – Mining partnership. – Serbian medieval mining law.*

Article history:

Received: 29. 1. 2021.

Accepted: 3. 3. 2021.